

เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ กับวิทยาลัยตรีนิตี

ซี.พี. สโนว์ (C.P. Snow) กล่าวไว้ในหนังสือ *Variety of Men* ว่า จี.เอช. ฮาร์ดีเป็นนักคณิตศาสตร์แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผู้ 'บริสุทธิ์' ที่สุดในบรรดานักคณิตศาสตร์บริสุทธิ์ทั้งหลาย คำกล่าวเช่นนี้จะเกินจริงมิได้เลยหากพิจารณาถึงผลงานที่ฮาร์ดีทิ้งไว้แก่วงวิชาการคณิตศาสตร์ ตามคำบอกเล่าของสโนว์ ฮาร์ดีเป็นผู้ที่มีได้ยึดมั่นในความเชื่อถือเก่าๆ กลับมีความคิดเห็นรุนแรง ฮาร์ดีก็แจกเช่นเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์และปัญญาชนแห่งเคมบริดจ์มากมายที่ไม่เห็นด้วยกับการที่อังกฤษเข้าร่วมกับฝ่าย 'สัมพันธมิตร' ในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ทั้งไม่เชื่อในความบริสุทธิ์ใจของนักการเมืองอังกฤษผู้ดำเนินนโยบายเช่นนี้ สโนว์มิได้กล่าวฮาร์ดีได้มีบทบาทในการต่อต้านนโยบายของรัฐบาลอังกฤษในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเพียงใด แต่สำหรับรัสเซลล์ ปรัชญาเมธีผู้นี้ถึงกับเข้าร่วมในขบวนการ *No Conscription Fellowship* ต่อต้านการเกณฑ์ทหาร ออกแสดงปาฐกถาชักจูงชาวบ้านให้เห็นด้วยกับฝ่ายตน ตลอดจนตีพิมพ์ใบปลิวออกแจกจ่ายเพื่อการนี้ ในปี 2459 รัสเซลล์เป็นผู้เขียนข้อความในใบปลิวฉบับหนึ่ง ซึ่งภายหลังตีพิมพ์ในหนังสือ *อัตชีวประวัติของเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์* [ดู *The Autobiography of Bertrand Russell*, Vol. 2 (London : George Allen and Unwin Ltd., 1971), pp.63-64] ผลปรากฏว่า ผู้ซึ่งนำใบปลิวนี้ออกแจกจ่ายต่างถูกส่งเข้าคุกตามๆกัน รัสเซลล์จึงมีจดหมายถึง *The Times* แจ้งว่าตนเป็นผู้เขียนข้อความในใบปลิวฉบับนั้น รัสเซลล์ถูกส่งขึ้นศาลและถูกปรับ 100 ปอนด์สเตอร์ลิง แต่ไม่ยอมชำระค่าปรับ ทางกรณานับบรรดาทรัพย์สินที่รัสเซลล์มีอยู่ในเคมบริดจ์ออกขายเพื่อให้ได้ค่าปรับ มิตรสหายของรัสเซลล์ต่างช่วยกันซื้อทรัพย์สินเหล่านั้นไว้และคืนให้แก่รัสเซลล์ภายหลัง รัสเซลล์กล่าวไว้ใน *อัตชีวประวัติ* ว่า การกระทำของมิตรสหายเหล่านี้ แม้จะเป็นไปด้วยเจตจำนงอันดี แต่ก็ทำให้การประท้วงของตนปราศจากผล สืบต่อจากเหตุการณ์ตอนนี้ก็คือ ทางวิทยาลัยตรีนิตี (Trinity College) ซึ่งรัสเซลล์เป็นอาจารย์ในสังกัดอยู่นั้น ได้มีมติขับรัสเซลล์ออกจากตำแหน่งอาจารย์ผู้บรรยาย รัสเซลล์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ใน *อัตชีวประวัติ* เพียงห้าบรรทัด (น.33) ทั้งๆที่เรื่องนี้เป็นที่โจษจันกันมาก และเชื่อกันว่าเป็นรอยมลทินของวิทยาลัยตรีนิตีที่ไม่อาจลบล้างได้ แม้จะใช้ความพยายามสักเพียงใดก็ตาม

Bertrand Russell and Trinity พยายามบรรยายเหตุการณ์ทั้งหมดนี้ ตามคำบอกเล่าของสโนว์ หนังสือเล่มนี้เป็นผลจากการเรียกร้องของบรรดามิตรสหาย รวมทั้งตัวของสโนว์เอง

* ตีพิมพ์ครั้งแรกใน *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 3 เล่มที่ 1 (มิถุนายน-ตุลาคม 2516) หน้า 195-199

บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง *Bertrand Russell and Trinity* เขียนโดย G.H. Hardy (Cambridge University Press, 1970)

เพื่อให้ผู้อ่านได้เรียนรู้เหตุการณ์อันแสนเศร้าตอนนี้ ในเบื้องต้น ฮาร์ดี้มีส่วนใกล้ชิดเหตุการณ์ และผู้มีวิจารณ์งานอันเที่ยงธรรมปฏิเสธที่จะเขียน จนกระทั่ง 25 ปีให้หลัง ฮาร์ดี้ผู้เคยรู้สึกเปล่าเปลี่ยวเดียวดายระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เนื่องจากมิตรสหายผู้ร่วมงานต่างจากไปเพื่อปฏิบัติ ‘หน้าที่’ ในสงคราม กับทั้งตัวเองไม่อาจเป็นทหารได้ด้วยเหตุผลด้านสุขภาพ ต้องต่อสู้กับความเปล่าเปลี่ยวนั้นอีกครั้งหนึ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง แต่คราวนี้ฮาร์ดี้หาทางระงับความเปล่าเปลี่ยวนั้น ด้วยการเขียน *Bertrand Russell and Trinity* ซึ่งสำเร็จบริบูรณ์ตอนปลายปี 2484 สโนว์เล่าว่า “หนังสือเล่มนี้แจกจ่ายกันอ่านเป็นการส่วนตัว มหาชนไม่เคยได้อ่านหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเป็นเรื่องน่าสมเพชเพราะนี่เป็นส่วนเพิ่มเติมส่วนเล็กๆของประวัติศาสตร์แห่งวงการวิชาการ” ข้อความตอนนี้สโนว์เขียนขึ้นก่อนที่สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์จะตีพิมพ์ *Bertrand Russell and Trinity* ออกจำหน่ายแก่มหาชนในปี 2513 คำบอกเล่าของสโนว์ตอนนี้มีข้อควรสังเกตอยู่สองประการ ประการที่หนึ่ง ที่สโนว์กล่าวว่า ‘หนังสือเล่มนี้แจกจ่ายกันอ่านเป็นการส่วนตัว’ เมื่อตีพิมพ์ครั้งแรกนั้น สอดคล้องกับคำนำของฮาร์ดี้เอง ประการที่สอง ‘การแจกจ่ายกันอ่านเป็นการส่วนตัว’ ตามคำบอกเล่าทั้งของสโนว์และฮาร์ดี้ อาจทำให้เข้าใจผิดได้ (อย่างน้อยที่สุดก็ผู้วิจารณ์หนังสือนี้) เพราะปรากฏใน “บทนำ” ของหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเขียนโดย ซี.ดี.บรอด (C.D. Broad) Fellow ของวิทยาลัยตรีนิติในขณะที่เกิดเหตุ บรอดกล่าวว่า หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกให้ฮาร์ดี้ โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ในปี 2485 เมื่อตีพิมพ์เสร็จ หนังสือกองไว้หน้าห้องฮาร์ดี้ในวิทยาลัยตรีนิติ อาจารย์ของวิทยาลัยจะซื้อไปอ่านก็เล่มนี้ได้ ราคาหนังสือแล้วแต่จะให้ เพราะฉะนั้นการตีพิมพ์หนังสือครั้งแรกก็เพื่อให้อาจารย์และญาติมิตรของอาจารย์วิทยาลัยตรีนิติได้รับรู้ประวัติศาสตร์ตอนนี้เท่านั้น ทำไมฮาร์ดี้จึงไม่ยอมให้ตีพิมพ์เผยแพร่แก่มหาชนตั้งแต่แรก ข้อเขียนของสโนว์ในหนังสือ *Variety of Men* จะให้คำตอบเรื่องนี้ได้ดี ถึงฮาร์ดี้เองจะทนดูความไม่เป็นธรรมที่เกิดแก่รัสเซียไม่ได้ แต่ฮาร์ดี้ก็ยังอดรู้สึกปวดร้าวมิได้ที่ตนต้องเป็นผู้แฉโพยรอยด่างของสถาบันตน ทั้งๆ ที่หลายต่อหลายคนเห็นว่าควรจะปล่อยให้เรื่องนี้ละลายไปกับกาลเวลา

ฮาร์ดี้ให้เหตุผลในการเขียนหนังสือเล่มนี้ว่า คนมักจะเล่าลือเหตุการณ์ตอนนี้อย่างผิดๆ ถ้าหากคนไม่เขียนแล้วก็จะหาคนเขียนไม่ได้ เพราะผู้มีส่วนใกล้ชิดเหตุการณ์ไม่มีใครประสงค์จะเขียน ทั้งตัวฮาร์ดี้เองก็มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเขียนหนังสือเรื่องนี้ เพราะฮาร์ดี้มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุพิพาทเรื่องรัสเซียกับวิทยาลัยตรีนิติ นอกจากนี้ หลายคนเชื่อว่า ฮาร์ดี้มิใช่คนลำเอียง ซึ่งฮาร์ดี้ปฏิเสธ อย่างไรก็ตาม ฮาร์ดี้แถลงว่าจะพยายามบรรยายภาพอย่างไม่ลำเอียง ซึ่งนับว่าฮาร์ดี้ประสบความสำเร็จในความมุ่งหมายนี้ ในคำนำของฮาร์ดี้กล่าวว่า รัสเซียมิได้มีส่วนรับผิดชอบไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมในการเขียนหนังสือเล่มนี้ เพราะเขาเขียนโดยที่รัสเซียไม่รู้ เมื่อเขียนเสร็จได้ส่งต้นฉบับให้รัสเซียอ่าน เพื่ออนุญาตตีพิมพ์ บอกกล่าวว่า รัสเซียมิมีสิทธิ์

ทุกท้วงข้อความที่ผิดข้อเท็จจริงได้ แต่ไม่ควรออกความเห็น ในตอนท้ายของคำนำฮาร์ดีกล่าวว่า ‘ไม่มีข้อความตอนใดที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามคำแนะนำของรัสเซลล์’ อย่างไรก็ตาม ในปัจฉิมลิขิตของหนังสือ ฮาร์ดีได้บันทึกเกี่ยวกับจดหมายของรัสเซลล์ ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2484 ซึ่งออกความเห็นเกี่ยวกับเนื้อความในตอนแปด ทุกท้วงว่า ฮาร์ดีเข้าใจผิดในเรียงความของรัสเซลล์ที่ตีพิมพ์ใน *Sceptical Essays* ซึ่งเท่ากับว่า เนื้อความในหน้า 30 ใช้ไม่ได้เลย ถึงกระนั้นฮาร์ดียังคงเนื้อความในหน้านั้นไว้ เพื่อให้สมกับที่กล่าวไว้ในคำนำว่า ‘ไม่มีข้อความตอนใดที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามคำแนะนำของรัสเซลล์’ เพียงแต่บันทึกปัจฉิมลิขิตไว้ต่างหาก นี่เป็นตัวอย่างของความไม่ลำเอียงของฮาร์ดี

ฮาร์ดีจำแนกความเข้าใจผิดในกรณีพิพาทเรื่องรัสเซลล์กับวิทยาลัยตรีนิติออกเป็น 4 ประการใหญ่ๆ ประการแรก คนเป็นอันมากเชื่อว่า รัสเซลล์ถูกปลดออกจาก Fellowship แท้ที่จริงเวลานั้นรัสเซลล์ไม่ได้เป็น Fellow รัสเซลล์ถูกปลดออกจากตำแหน่งอาจารย์ผู้บรรยาย (Lecture-ship) เท่านั้น ประการที่สอง คนมักจะเข้าใจว่า รัสเซลล์ถูกปลดออกจากวิทยาลัยโดยมติส่วนรวม ซึ่งหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะมติขับรัสเซลล์ออกจากวิทยาลัยเป็นมติของสภาวิทยาลัย (College Council) ประการที่สาม หลายคนเชื่อว่า เหตุผลที่รัสเซลล์ถูกขับออกจากวิทยาลัยตรีนิติกี่เพราะรัสเซลล์ต้องคำพิพากษาจำคุก แท้ที่จริงรัสเซลล์ถูกปลดจากอาจารย์ผู้บรรยายก็เพราะรัสเซลล์พิมพ์ ‘ข้อความที่อาจเป็นผลเสียหายแก่การบรรจุมหาวิทยาลัยและระเบียบวินัยของกองทัพแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว’ เมื่อรัสเซลล์ต้องคำพิพากษาจำคุกในปี 2461 นั้น รัสเซลล์มิได้เป็นอาจารย์ในสังกัดวิทยาลัยตรีนิติกี่แล้ว และประการสุดท้าย ซึ่งตามความเห็นของฮาร์ดีเป็นประการที่สำคัญที่สุด ก็คือไม่มีใครรู้ว่า รัสเซลล์ได้รับการแต่งตั้งให้กลับไปเป็นอาจารย์ในวิทยาลัยตรีนิติกี่อีกครั้งหนึ่ง รอยแผลซึ่งเกิดขึ้นในปี 2459 ได้รับการเยียวยาในปี 2462 กล่าวคือ เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม สภาวิทยาลัยได้มีมติเสนอตำแหน่งอาจารย์ผู้บรรยายวิชาตรรกวิทยาและหลักคณิตศาสตร์แก่รัสเซลล์เป็นเวลาห้าปีนับแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2463 เป็นต้นไป ต่อมาเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2463 Master ของวิทยาลัยมีประกาศว่า รัสเซลล์ตอบรับ อย่างไรก็ตาม มีเหตุสุดวิสัยที่ทำให้มหาชนไม่อาจรับรู้เหตุการณ์ตอนนี้ เพราะระหว่างปีการศึกษา 2463-64 รัสเซลล์ขอลาพักเพื่อเดินทางไปแสดงปาฐกถาในประเทศจีน ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2464 รัสเซลล์ลาออกจากตำแหน่งอาจารย์ผู้บรรยาย ในปี 2468 วิทยาลัยตรีนิติกี่เชิญรัสเซลล์ไปแสดงปาฐกถา *Turner Lectures* รัสเซลล์ตอบรับ เนื้อหาในปาฐกถาได้กลายมาเป็นหนังสือชื่อ *The Analysis of Matter* แม้ภายหลังที่ตีพิมพ์ *Bertrand Russell and Trinity* เป็นครั้งแรกแล้ว วิทยาลัยตรีนิติกี่ได้เสนอตำแหน่ง Fellowship แก่รัสเซลล์เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2486 ซึ่งรัสเซลล์ตอบรับ และดำรงตำแหน่งนั้นจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2513

ฮาร์ดีบรรยายถึงความเห็นของมหาชนที่มีต่อผู้ต่อต้านการทำสงครามกับปฏิกิริยาเกี่ยวกับเรื่องนี้ภายในวิทยาลัยตรีนิติ และให้ความสนใจเกี่ยวกับขบวนการสำคัญสองอัน คือ *The Union of Democratic Control* (U.D.C.) ซึ่งฮาร์ดีมีส่วนร่วมโดยตรง และ *The No Conscription Fellowship* (N.C.F.) ซึ่งรัสเชลล์มีส่วนร่วมจนกระทั่งต้องคดีดังกล่าวข้างต้น ตลอดจนข้อพิพาทระหว่างวิทยาลัยตรีนิติกับ U.D.C. เนื้อความในตอนแปลช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบถึงฐานะของรัสเชลล์ในวิทยาลัยตรีนิติก่อนปี 2459 กล่าวโดยสรุป เนื้อความตอนที่หนึ่งถึงตอนที่แปดเป็นข้อความเบื้องต้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการเข้าใจความเป็นไปของเหตุการณ์ เนื้อหาตอนที่เก้าถึงตอนที่สิบเอ็ดว่าด้วยคดีรัสเชลล์ในศาล ฮาร์ดีกล่าวถึงเนื้อหาในใบปลิวที่รัสเชลล์เป็นผู้เขียน ข้อกล่าวหาของอัยการแผ่นดิน และคำแถลงแก้คดีของรัสเชลล์ ตอนที่สิบสองและสิบสามว่าด้วยรัสเชลล์ถูกขับออกจากวิทยาลัยตรีนิติ ส่วนตอนที่สิบสี่ถึงสิบเจ็ดเป็นเหตุการณ์หลังปี 2459 เริ่มตั้งแต่รัสเชลล์ต้องโทษจำคุกในปี 2461 ตลอดจนความพยายามของวิทยาลัยตรีนิติที่จะแต่งตั้งรัสเชลล์ให้กลับไปเป็นอาจารย์

ในส่วนที่เกี่ยวกับคดีรัสเชลล์คดีแรกในปี 2459 นั้น ฮาร์ดีมีความเห็นว่า การที่รัสเชลล์มีจดหมายถึง *The Times* แจ้งว่าตนเป็นผู้เขียนข้อความในใบปลิว และ ‘*ถ้าหากใครจะต้องถูกส่งฟ้องศาล ข้าพเจ้าเป็นบุคคลผู้ต้องรับผิดชอบโดยเบื้องต้น*’ นั้น ทำให้อัยการแผ่นดินต้องนำรัสเชลล์ขึ้นศาลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าหากผู้ที่นำใบปลิวขึ้นไปแจกมิได้ต้องโทษก่อนหน้านั้น รัสเชลล์ก็คงไม่ต้องขึ้นศาล ฮาร์ดีเห็นว่า องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเป็นผู้คิดที่นำผู้แจกใบปลิวขึ้นศาล เพราะลำพังการแจกใบปลิวอย่างเดียวไม่น่าจะเป็นอันตรายแต่อย่างใด ถึงจะพิจารณาเนื้อความในใบปลิวก็ไม่มีข้อความตอนใดที่จะสนับสนุนคำฟ้องของอัยการ ฮาร์ดีกล่าวต่อไปว่า ข้อความในใบปลิวที่อัยการยึดเป็นหลักในคำฟ้อง มิใช่ข้อความที่รัสเชลล์เขียนเอง แต่รัสเชลล์ก็ยินดีรับผิดชอบในข้อความที่ตีพิมพ์นั้น เมื่อมาพิจารณาถึงคำฟ้องของอัยการเอง ก็ไม่ปรากฏว่ามีข้อกล่าวหาใดๆ ที่กระจ่างชัดแม้แต่ข้อหาเดียว ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่รัสเชลล์ซึ่งเป็นทนายแก้ต่างตนเองที่จะต้องสมมติข้อกล่าวหาเอาเอง และกล่าวแก้เป็นเปลาะๆ ทั้งเหตุผลของรัสเชลล์ก็เหนียวแน่น จนกล่าวกันว่าผู้พิพากษาเกือบคล้อยตาม แต่ด้วยแรงกดดันทางการเมือง รัสเชลล์จึงมีความผิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ฮาร์ดีไม่ยืนยันทฤษฎีนี้ เนื้อหาในตอนนี้เป็นตอนที่อ่านอย่างยิ่ง ฮาร์ดีตั้งคำถามซึ่งยังไม่มีใครตอบว่า ถ้าหากรัสเชลล์ต้องขึ้นศาลเพียงเพราะไปเขียนข้อความในใบปลิวนั้น ทำไมผู้บริหารขบวนการ N.C.F. โดยเฉพาะตัวประธาน จึงไม่ถูกฟ้องศาล

ความพยายามที่จะวางตนเป็นกลางของฮาร์ดีทำให้เนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับตอนที่วิทยาลัยตรีนิติไล่รัสเชลล์ออกจากตำแหน่งสั้นและน่าผิดหวัง เหตุผลส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะฮาร์ดีมิได้อยู่ในสภาวิทยาลัยในยามที่เกิดเหตุประการหนึ่ง และฮาร์ดีหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงเสียงเล่าลือ

ใดๆ อีกประการหนึ่ง เนื้อหาตอนนี้จึงมีแต่ข้อเท็จจริงประกอบความเห็นส่วนตัว มิได้กล่าวถึงแม้แต่น้อยว่า ใครเป็นตัวละครสำคัญที่ขับรัสเซิลล์ออกจากคอลเลจ (รัสเซิลล์และสหายเชื่อว่า McTaggart กับ R.V. Laurence เป็นตัวละครสำคัญ จุดหมายที่รัสเซิลล์มีถึง G.L. Dickinson และที่ James Ward มีถึงรัสเซิลล์ ตีพิมพ์ใน*อัตชีวประวัติของเบอร์ทรันด์ รัสเซิลล์* หน้า 70-71) มีแต่รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมในสภาวิทยาลัย กับปฏิกริยาของบรรดาจารย์ในวิทยาลัยตรินิติ ฮาร์ดีเห็นว่า สภาวิทยาลัยมีอำนาจและสิทธิที่จะพิจารณาคดีรัสเซิลล์ตามกฎหมายและระเบียบของวิทยาลัย แต่ฮาร์ดีตั้งคำถามสำคัญสองคำถามคือ ประการที่หนึ่ง ถ้าหากรัสเซิลล์ได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการยุติธรรมแห่งรัฐ สภาวิทยาลัยมีหน้าพิจารณาให้ความเป็นธรรมอย่างอิสระหรือไม่ ซึ่งฮาร์ดีเห็นว่าสภาวิทยาลัยคงปฏิเสธหน้าที่นี้ ประการที่สอง โดยข้อเท็จจริง สภาวิทยาลัยได้ใช้ความพยายามดังกล่าวนี้หรือไม่ ซึ่งคงไม่มีใครตอบได้ นอกจากกรรมการของสภาวิทยาลัยเอง แต่ฮาร์ดีเชื่อว่าคนเหล่านั้นมิได้ใช้ความพยายามในเรื่องนี้แม้แต่น้อย ทั้งมิได้ศึกษารายละเอียดของคดีรัสเซิลล์ด้วย ความเชื่อเหล่านี้ไม่มีหลักฐานยืนยัน ข้อความตอนนี้เองที่ทำให้ฮาร์ดีกล่าวในตอนต้นว่า ที่คนทั้งหลายเชื่อว่าตนมิใช่คนลำเอียงนั้นเป็นความเข้าใจผิด

การที่สภาวิทยาลัยมีแต่ ‘คนแก่’ เป็นกรรมการ ประกอบกับอาจารย์หนุ่มและผู้ที ‘เข้าใจ’ รัสเซิลล์ต่างออกสู่สมรภูมิ เป็นสาเหตุสำคัญที่รัสเซิลล์ถูกขับออกจากวิทยาลัยตรินิติ เพราะฉะนั้นผู้ที่ต่อต้านมติของสภาวิทยาลัยที่เหลืออยู่ในวิทยาลัย จึงได้แต่คอยจนกระทั่งสงครามสิ้นสุดลง เมื่ออาจารย์หนุ่มๆ กลับจากสงคราม เอช.เอ. ฮอลแลนด์ (H.A. Holland) จึงดำเนินการเรียกร้องให้วิทยาลัยเสนอตำแหน่งอาจารย์ผู้บรรยายแก่รัสเซิลล์ คราวนี้คะแนนเสียงท่วมท้น

การบรรยายของฮาร์ดีนั้นแจ่มชัด ทั้งผู้อ่านก็ได้รับรู้ความคิดเห็นของฮาร์ดีในเรื่องต่างๆ เป็นระยะ เพื่อจะพิจารณาได้ว่า ฮาร์ดีอยู่ในฐานะที่จะลำเอียงได้หรือไม่ หลายต่อหลายตอนเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาชีวประวัติของฮาร์ดีเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการสมัครเป็นทหารตามโครงการดาร์บี (The ‘Derby Scheme’) นำประหลาดใจที่ฮาร์ดีผู้ต่อต้านการทำสงครามกลับอาสาสมัครเป็นทหารเอง (ตามข้อเขียนของนโนว์ที่อ้างถึงก่อนหน้า) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะฮาร์ดีก็เฉกเช่นอาสาสมัครอีกนับแสนที่เห็นว่า ‘การเกณฑ์ทหารเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน และหวัง (อย่างผิดๆ) ว่า การอาสาสมัครจะช่วยให้อยู่ในสถานะที่ดีขึ้น’ (เจียงอรรถหน้า 4) ในชั่วชีวิตของฮาร์ดี เขาต้องเขียนหนังสือด้วยความปวดร้าวอยู่สองเล่ม คือ *Bertrand Russell and*

Trinity กับ *A Mathematician's Apology*¹ (ซึ่งนักศึกษาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ทุกคนต้องอ่าน) ความแจ่มชัดในพรรณนาโวหารกับลำดับการใช้เหตุผลเป็นจุดเด่นของหนังสือสองเล่มนี้

ใครก็ตามที่ได้อ่านนวนิยายของ ซี.พี. สโนว์ เรื่อง *The Affair* อาจมีความเห็นว่า สโนว์ได้เค้าโครงเรื่องจากข้อพิพาทเรื่องรัสเซลล์กับวิทยาลัยตรีนิติ ต่างแต่ว่าโดนัลด์ โฮเวิร์ด ในนวนิยายของสโนว์เป็นนักวิทยาศาสตร์และคอมมิวนิสต์ และถูกไล่ออกจากอาจารย์วิทยาลัย ด้วยข้อหาปลอมแปลงผลการทดลอง ข้อที่ตรงกันคือ ทั้งโฮเวิร์ดและรัสเซลล์ต่างเป็นอาจารย์ในเคมบริดจ์ และถูก ‘ลบชื่อ’ ออกจากวิทยาลัยทั้งคู่ ความพยายามและวิธีการที่จะนำโฮเวิร์ดกลับไปเป็นอาจารย์หลายต่อหลายตอนตรงกับที่ฮาร์ดีบรรยายไว้ในกรณีคดีรัสเซลล์ ข้อที่ควรจะต้องกล่าวถึงก็คือ กรณี ‘คล้ายคลึง’ กับคดีรัสเซลล์เกิดขึ้นในปี 2471 อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้มีไรซ์เซลล์ หากแต่เป็น มอริส ดอบบ์ (Maurice Dobb) แห่งวิทยาลัยเพมโบรค (Pembroke College) นักเศรษฐศาสตร์ผู้ประกาศตนเป็นคอมมิวนิสต์ นับเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยอังกฤษคนแรกๆที่เป็นคอมมิวนิสต์ จนกล่าวกันว่า ‘พระเจ้ายอร์จที่ห้าถึงกับทรงมีพระราชปรารภถึงการมีพวกบอลเชวิกในสถาบันที่จะให้การศึกษาแก่เชื้อพระวงศ์’ วิทยาลัยเพมโบรคไม่ยอมส่งนักศึกษาเศรษฐศาสตร์ของตนไปให้ดอบบ์สอน ด้วยเหตุนี้เองมาแต่ ‘การหย่าร้างของดอบบ์ มิใช่ลัทธิมาร์กซ์ที่ดอบบ์เชื่อถือ’² กรณีนี้มีได้เป็นข่าวครึกโครมดังกรณีรัสเซลล์ ต่อมา ดี.เอช. โรเบิร์ตสัน นักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญเวลานั้น ‘ดึง’ ดอบบ์ไปอยู่วิทยาลัยตรีนิติ ซึ่งคงไม่ยากแก่การเข้าใจ เพราะโรเบิร์ตสันมีความคิดทางเศรษฐศาสตร์ขัดแย้งกับจอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ ดอบบ์ขัดกับเคนส์ในเรื่องลัทธิตฤษฎี (ระหว่างมาร์กซ์กับนายทุน) ส่วนวิทยาลัยตรีนิติคงต้องการทำความดีลบรอยต่างในอดีตกรรมมัง

หมายเหตุ บทวิจารณ์หนังสือนี้เขียนในขณะที่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

¹ ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ครั้งแรกในปี 2483 ตั้งแต่ฉบับปี 2510 เป็นต้นมาได้ตีพิมพ์ชื่อเขียนของสโนว์เกี่ยวกับฮาร์ดีใน *Variety of Man* เป็นบทนำ

² Eric Hobsbawm, ‘Maurice Dobb’, in C.H. Feinstein (ed.) *Socialism, Capitalism and Economic Growth* (Cambridge : Cambridge University Press, 1967), p.5.